

Мотрэнка Таццяна, аспірант

**ЖАНРАВАЯ СІСТЭМА СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПАЗЭІІ:
ФАКТАРЫ ТРАНСФАРМАЦЫІ**

Апошняя дзесяцігоддзе ХХ ст. у Беларусі стала пачаткам перыяду сацыякультурных трансфармацый, якія працягваюць уплываць на ўсе сферы жыцця грамадства, у тым ліку на літаратурную творчасць. Сучасны беларускі літаратурны працэс дынамічны і адкрыты, у першую чаргу дзякуючы наватарству і творчым пошукам пісьменнікаў.

Абнаўленчыя працэсы ва ўсіх сферах жыцця беларускага грамадства актывізаваліся яшчэ ў другой палове 1980-х гг., што, зразумела, знайшло адбітак у сферы літаратуры. Сучасныя філосафы і літаратуразнаўцы гавораць пра фарміраванне *новай літаратурнай сітуацыі* ў гэты перыяд (В. Акудовіч, Г. Кісліцына) [1, 5]. В. Акудовіч слушна заўважае, што час яе грунтоўнага аналізу як цэлага пакуль не наспеў, паколькі “мы яшчэ знаходзімся ўнутры гэтага літаратурнага перыяду і таму не можам бачыць яго агульныя абрысы” [1], аднак лічыць магчымым вызначыць некалькі *канцэптуальных пераменаў*:

- стварэнне сістэмы недзяржаўных літаратурных выдавецтваў і выданняў, незалежных літаратурных аб’яднанняў (“Тутэйшыя”, “Таварыства Вольных Літаратараў”, “Бум-Бам-Літ”) рэгіянальных і мясцовых літаратурных суполак;
- вызваленне літаратуры з пад хоць якога зададзенага вонкі ідэалагічнага дыктату [1].

Найбольш адчувальным уплыў гэтых пераменаў быў у паэтычным мастацтве – самым мабільным з родаў літаратуры. Ад нараджэння ідэі эпічнага твора да з’яўлення чытацкіх водгукаў праходзіць непамерна больш часу, а цэласная рэалізацыя з’думь драматурга магчымая толькі пасля пастаноўкі п’есы на тэатральнай сцэне. Сродкі вершаванай творчасці, яе жанравая разнастайнасць дазваляюць паэту аператыўна адгукацца на тэндэнцыі ў сферы культуры і ў хуткім часе атрымліваць зваротную сувязь ад як ад крытыкаў і літаратуразнаўцаў, так і ад звычайных чытачоў.

На сучасным этапе аблічча беларускай паэзіі вызначаюць такія прыкметы, як эстэтычная арыгінальнасць, інтэлектуалізацыя, эксперыментальнасць. Прыдатнае поле для творчых практык – жанравая сістэма паэзіі, перыяд абнаўлення якой, пачаўшыся яшчэ ў сярэдзіне 1980-х гг., працягваецца да нашых дзён.

Характарам зменаў вызначаецца шэраг *фактараў*, галоўны з іх – *грамадска-палітычны* (дэмакратычныя перамены, узмацненне адраджэнскіх настрояў). Менавіта сацыяльна-палітычныя рэформы часоў перабудовы садзейнічалі творчаму разняволенню асобы, узбагачэнню слоўнага мастацтва новымі тэмамі і жанрамі. У выніку, па словах В. Акудовіча, тэарэтычна быў пераадолены той неверагодны разрыў, які аддзяляў у апошнюю чвэрць ХХ ст. беларускую літаратуру ад еўрапейскага дыскурсу [1]. Грамадска-палітычныя перамены паспрыялі з’яўленню новых мастацка-стылявых плыняў і праяў постмадэрнізму ў беларускай паэзіі, што выклікала да жыцця новыя жанравыя формы.

У. Гніламёдаў выдзяляе не менш шасці *мастацка-стылявых плыняў у сучаснай беларускай паэзіі*, сярод іх – лірыка-апавядальная, рамантычная, публіцыстычная, філасофска-аналітычная, мастацка-сінкрэтычная, інтэлектуальна-ўніверсальная. Тры апошнія можна назваць набыткамі найноўшай гісторыі беларускай паэзіі, калі на першы план выходзіць асабова-суб’ектыўны элемент. “Мяняецца, адапаведна з гэтым, арганізацыя мастацкай формы – у напрамку большай свабоды і раскаванасці, больш шырокага выкарыстання выяўленчых і выразных сродкаў <..>. Па меры “аддалення” ад лірыка-апавядальнага стылю ў бок больш суб’ектыўных стылявых утварэнняў узрастаюць наватарскія тэндэнцыі, раскаванасць мастацкай формы” [4, с. 142].

Так, адзін з самых яркіх прадстаўнікоў інтэлектуальна-ўніверсальнай плыні А. Разанаў узбагаціў жанравы арсенал беларускай філасофскай паэзіі такімі адзінкамі, як версэты, вершаказы, квантэмы, пункціры, зномы. У. Арлову, прадстаўніку філасофска-аналітычнай плыні, належыць вынаходніцтва арыгінальнай жанравай формы, наконт назвы якой у літаратуразнаўцаў пакуль няма адзінага меркавання (вершаванні, вершатэксты, эсэізаваная лірыка і інш.) [3, с. 58]. Гэта працаваныя творы медытатыўна-псіхалагічнага характару з кнігі “Фаўна сноў” (1995): “Паром праз Ла-Манш”, “Парыжанка з Кноса”, “Двое вар’ятаў”, “Архіварыус Война” і інш.

Некаторыя з жанравых форм народжаны пад уплывам традыцый усходняй паэзіі. Напрыклад, “ясачкі” Р. Барадуліна – гэта спляў структурных прыкмет хоку і танка. Блізкія ў жанравым плане да ўсходняй паэтычнай традыцыі і яго “ахвярынкі” – разважанні пра месца Бога і чалавека ў Сусвеце.

Па словах У. Гніламёдава, “у стылі прадстаўнікоў мастацка-сінкрэтычнай плыні спалучаюцца асаблівасці зрокавага вобраза (“жывапіснасць і пластыка”) з шырокім спектрам эстэтычных пошукаў – ад элементаў традыцыйна-фальклорнай паэтыкі да свабоднага верша з выкарыстаннем самых разнастайных форм

умоўнасці” [4, с. 199]. Дадзеная характарыстыка дазваляе аднесці да мастацка-сінкрэтычнай плыні візуальную паэзію, якая ўяўляе сабой сінтэз мастацтва слова і графікі, вербальнага і зрокавага кампанентаў. Фігурныя вершы ўвогуле з’ява не новая для беларускай літаратуры: да такой формы звярталіся С. Полацкі, Ф. Скарына, В. Ластоўскі, А. Александровіч. Сучасную беларускую паэзію ўзбагацілі фігурнымі вершамі С. Мінкевіч, В. Жыбуль, Ю. Пацюпа, А. Глобус, А. Письмянкоў і інш. Наватарам у беларускай літаратурнай візуалістыцы можна назваць Л. Сільнову. Пошукі “ідэальнага верша”, форма якога “павінна быць досыць сціслай, а словы, за кошт гэтай сцісласці, павінны стаць больш светлымі і зыркiмі” [6, с. 127], прывялі паэтку да стварэння новага жанру – “рысасловы” (азначэнне, прапанаванае А. Разанавым). Творчыя намаганні Л. Сільновой у галіне візуальнай паэзіі матэрыялізаваліся ў кнізе “Рысасловы” (1994), тэндэнцыя сінтэзу слова і графікі працягнулася ў кнізе “Агністыя дзьмухаліцы” (1997).

Існаванне *праяў постмадэрнізму ў беларускай літаратуры* канца ХХ ст. у большай ступені звязана з творчымі практыкамі прадстаўнікоў суполкі Бум-Бам-Літ – Зм. Вішнева, В. Жыбуля, Ус. Гарачкі, С. Мінкевіча, А. Бахарэвіча і інш. Гэта першае аб’яднанне ў сучасным літаратурным дыскурсе, у аснову якога быў пакладзены эстэтычны прынцып, а менавіта – эстэтыка постмадэрнізму [1]. У кантэксце гаворкі пра фактары, якія абумовілі змену жанравай парадыгмы беларускай паэзіі, неабходна звернуць увагу на некаторыя праявы постмадэрнісцкага тэксту, а менавіта адмаўленне ад жанравай нарматыўнасці, абсалютызацыя такога тыпу дзейнасці, як гульня. Першая прыводзіць да ўзнікнення новых гібрыдных літаратурных форм, а таксама тэкстаў на мяжы літаратуры і іншых навук; дзякуючы другой літаратурны перформанс (у т.л. аўдыёперформанс) можна лічыць паўнаважным паэтычным жанрам.

Наватарства бумбамлітаўцаў праявілася таксама і ў распрацоўцы ўласных творчых метадаў – транслэгізм С. Мінкевіча і А. Туровіча, афрыканізм Зм. Вішнева, логафармізм А. Кавалеўскага, шызарэалізм Ю. Барысевіча. Вынаходніцтва літаратурных метадаў заканамерна спарадзіла жанравую эвалюцыю, нязвычайнае формавыяўленне. Вынікі эксперыментаў бумбамлітаўцаў з формай патрабуюць грунтоўнага аналізу, пасля якога магчыма будзе даць аргументаваны адказ на пытанне даследчыка літаратуры А. Бельскага: “Што стаіць за нашым беларускім постмадэрнам: уражлівае мастацтва слова або эпатаж, гвалт над формай ці яшчэ нешта іншае?” [2, с. 13].

Акрамя таго, абнаўленню жанравай сістэмы беларускай паэзіі паспрыяла *пашырэнне ролі тэхнічных сродкаў камунікацыі ў жыцці грамадства*, якое

працягваецца па сённяшні дзень. У выніку творчага асэнсавання паэтамі магчымасцей мабільных сродкаў сувязі, камп'ютарных праграм узнікаюць арыгінальныя формы верша. Да прыкладу, *pager*-вершы Г. Лабадзенкі, якія ствараліся і дасылаліся пры дапамозе пэйджара. Галоўная прыкмета дадзенай формы верша – адсутнасць дыякрытычных знакаў, а таксама замена “i” на “1”, што тлумачыцца асаблівасцямі перадачы праз пэйджар беларускамоўнага тэксту. Новы спосаб візуальнай арганізацыі паэтычнага тэксту вынайшаў А. Івашчанка – т. зв. *slash*/вершы. Адметная рыса – вершаваны тэкст друкуецца агульным масівам, а межы радка пазначаюцца касой рысай.

Тэхнічным прагрэсам, а таксама феноменам сацыяльных сетак, перспектыўным сродкам папулярызацыі паэзіі, народжаны і такі жанр творчасці, як відэаверш. У адрозненне ад вышэй названых прыкладаў такая форма творчага самавыяўлення ў апошнія гады тыражуецца рознымі аўтарамі. Так, у відэавершах В. Куставай паэтка чытае ўласныя вершы ў месцах, дзе яны ствараліся або якім былі прысвечаны. Відэавершы В. Рыжкова ўяўляюць сабой сінтэз мастацтва слова і музыкі, падмацаваны адмысловым візуальнымі радам. У відэавершы “Дзверы, замкненыя на ключы” гэта тэкст твора, які па радках з’яўляецца ў кадры. Інтанацыйныя і сэнсавыя акцэнты выдзяляюцца пры дапамозе выкарыстання розных шрыфтоў і арыентацыі радкоў у межах кадра. У відэавершы “Дарожнае здарэнне” тэкст падмацоўваецца мультыплікацыйным суправаджэннем, адпаведным зместу твора.

Іншага кшталту відэавершы ствараліся ўдзельнікамі праекту “Чорна-белыя вершы”, арганізаванага ў 2010 г. грамадскай культурніцкай кампаніяй “Будзьма беларусамі”. Сярод іх Ус. Сцебурака, В. Гапеева, А. Хадановіч, В. Трэнас, В. Жыбуль і інш. Праект рэалізаваўся з мэтай паказаць, што “паэзія можа быць не толькі чытаннем, але і сапраўдным відовішчам” [7]. У “Чорна-белых вершах” галоўнае – фігура паэта, яго непаўторная манера чытання. Нягледзячы на розныя мадыфікацыі відэавершаў, іх аб’ядноўвае імкненне паэтаў папулярываць сваю творчасць.

Відавочна, жанравыя магчымасці сучаснай беларускай паэзіі значна больш шырокія, чым гэта назіралася ў папярэднія перыяды. Характар зменаў вызначаецца дзвума фактарамі – сацыяльна-палітычныя рэформы сярэдзіны 1980-х гг. і пашырэнне ролі тэхнічных сродкаў камунікацыі ў жыцці грамадства. Уплыў першага прывёў да з’яўлення новых мастацка-стылявых плыняў і праяў постмадэрнізму ў беларускай паэзіі. Аднак дадзеныя тэндэнцыі ўжо не з’яўляюцца

вызначальнымі, тады як роля інфармацыйных тэхналогій у літаратурнай творчасці становіцца ўсё больш прыкметнай.

Літаратура

1. Акудовіч, В. Уводзіны ў новую літаратурную сітуацыю: лекцыі для Беларускага калегіюму / В. Акудовіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://knihi.com/storage/frahmenty/7akudovich.htm>. – Дата доступу: 24.01.2017.
2. Бельскі, А. І. Сучасная беларуская літаратура: станаўленне і развіццё творчых індывідуальнасцей (80 – 90-я гг.): вучэбна-метадычны дапаможнік для настаўнікаў / А.І. Бельскі. – Мінск: Нар. асвета, 1997. – 254 с.
3. Браздзіхіна, А. В. Зместава-фармальныя пошукі сучаснай беларускай лірыкі: курс лекцый па спекурсе для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей ВНУ / А. В. Браздзіхіна. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2006. – 140 с.
4. Гніламёдаў, У. Ад даўніны да сучаснасці: нарыс пра беларускую паэзію / У. Гніламёдаў. – Мінск: Маст. літ., 2001. – 246 с.
5. Кісліцына, Г. М. Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы / Г. М. Кісліцына. – Мінск: Логвінаў, 2006. – 205 с.
6. Сільнова, Л. Крышталёвы сад: кніга крытыкі / Л. Сільнова. – Мінск: Логвінаў, 2007. – 143 с.
7. “Чорна-белыя вершы” – новы відэапраект / Сайт грамадскай культурніцкай кампаніі “Будзьма беларусамі!” [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://budzma.org/news/chorna-byelyya-vyershy-novy-videaprayekt.html>. – Дата доступу: 24.01.2017.